

ધીરુબેન પટેલના બાળનાટકોમાં વિષય વૈવિધ્ય

ચાવડા શકુંતલાબેન દિનેશભાઈ

પીએચ.ડી. 'શોધાર્થી' ગુજરાતી વિભાગ,
ચિલ્ડ્રન્સ યુનિવર્સિટી, સેક્ટર-૨૦, ગાંધીનગર
ઈમેલ- shakuchavda2@gmail.com

ડૉ.પ્રશાંત પટેલ

એસોસિએટ પ્રોફેસર, ગુજરાતી વિભાગ,
ચિલ્ડ્રન્સ યુનિવર્સિટી, સેક્ટર-૨૦,
ગાંધીનગર

પ્રસ્તાવના:

ગુજરાતી સાહિત્યને મધ્યકાલીન અને અર્વાચીન એમ બે વિભાગમાં વહેંચવામાં આવે છે. મધ્યકાલીનયુગમાં સાહિત્ય મોટેભાગે ધર્મકેન્દ્રી જોવા મળતું હતું. નરસિંહ મહેતાથી માંડી દયારામ સુધીનું સાહિત્ય આપણને પદ્ય સ્વરૂપે અને ધર્મકેન્દ્રી જોવા મળે છે. એ સમયે પદ, રાસ, ફાગુ, આખ્યાન, ગરબી, કાફીઓ જેવા સાહિત્યસ્વરૂપો જોવા મળતાં હતાં. આ યુગમાં માત્ર પદ્યમાં જ રચનાઓ જોવા મળે છે.

અર્વાચીનકાળને સાહિત્ય પ્રમાણે જુદા-જુદા યુગવિભાજનમાં મુકવામાં આવેલ છે. સુધારકયુગ, પંડિતયુગ, ગાંધીયુગ, અનુગાંધીયુગ, આધુનિકયુગ અને અનુઆધુનિકયુગ. ગુજરાતી સાહિત્યમાં દરેક યુગમાં તત્કાલીન પરિસ્થિતિ પ્રમાણે સાહિત્યમાં તેની છાપ જોવા મળે છે. અર્વાચીનયુગમાં ગદ્યમાં સાહિત્ય લખવાની શરૂઆત સુધારકયુગથી થઈ ગઈ હતી. આ યુગમાં વાર્તા, આત્મકથા, નિબંધ, ચરિત્રલેખન, નવલકથા, નાટક વગેરે સાહિત્ય સ્વરૂપો ખેડાયા. આ સાથે બાળસાહિત્ય પણ લખવાની શરૂઆત ધીમે ધીમે થવા લાગી. જેમાં જુદાં જુદાં સ્વરૂપો ખેડાવા લાગ્યા.

ગુજરાતી બાળસાહિત્યને શિશુસાહિત્ય અને બાળસાહિત્ય એમ બે વિભાગ પાડવામાં આવેલ છે. જેમાં બાળકની વયને આધારિત સાહિત્ય લખવામાં આવે છે. તેમાં બાળવાર્તા, બાળકવિતા, બાળચરિત્ર, બાળનિબંધ અને બાળનાટક જેવાં સ્વરૂપો જોવા મળે છે.

નાટકનું એક સ્વરૂપ તે બાળનાટક. નાટક અને બાળ એકમેક સાથે બિંબપ્રતિબિંબ સમાન છે. બાળને જોતાં જ એના પ્રત્યેક વર્તનમાં હાવભાવ, ચેષ્ટા અર્થાત અભિનય જણાય છે. બાળક કંઈ વાત કરે છે તો એકલા મોં વડે જ નથી કરતું, તે કંઈ ગીત ગાય છે તો એકલા કંઠ વડે જ નથી ગાતું, તે આઠે અંગ વડે ગાય છે. હાથના વિવિધ હાવભાવથી વાતનો ભાવ પ્રગટ કર્યા વિના એને સંતોષ થતો નથી. ઘટના મુજબ પોતાના કહેવાનો પૂરો ભાવ સમજાવવા તે દોડી બતાવે છે, કુદી બતાવે છે, કંઈક કંઈક ક્રિયાઓને અભિનય કરીને બતાવે છે, આંખોના મચકારા અને ચહેરાના હસવાના ભાવ પણ ઘટના પ્રમાણે ઉમેરતું રહે છે. જાણે કોઈ તાલીમ પામેલ નટ હોય તેમ તેની આંગિક ચેષ્ટાઓ ચાલે છે. આ ચેષ્ટાઓમાં કળા, સૌજવ અને સુડોળપણું સારા પ્રમાણમાં આવી જતું હોય છે. નાટ્યાભિનયની રૂઢિઓ અને મુદ્રાઓ તે પોતાના અભિનયમાં

ઉતારી ન શકે પરંતુ સ્વકલ્પનાનુસારના કળા-કૌશલ એના અભિનયોમાં આવ્યા વિના રહેતાં નથી. ઘટનાની સાથે અને પાત્રની સાથે તે એટલું એકરૂપ બની જાય છે કે નાટ્યકળા તેના વર્તનમાં કુદરતી રીતે આવી બેસે છે.

નાટકનો વિચાર હંમેશા રંગભૂમિના સંદર્ભે થતો હોય છે. નાટકો ભજવાય છે, ભજવવા માટે હોય છે. તેથી તે રીતે વિચાર થાય એ પણ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ તેથી કરીને નાટકો એ સાહિત્ય નથી એવું થોડું છે? 'કાવ્યેષુ નાટક રમ્ય' એમ કહીને સાહિત્યમાં રમ્ય તો નાટક જ છે એવી સ્થાપના થઈ છે. વળી, બાળકોના શિક્ષણની દ્રષ્ટીએ પણ બાળનાટકો અત્યંત મહત્વનાં છે.

શ્રી ચંદ્રવદન મહેતા અને ડો.હંસાબેન પટેલના 'બાળનાટક અને તેનું સાહિત્ય' નામના ગ્રંથમાં તેઓ લખે છે '...બાળ નાટકનું ધ્યેય શું? એનો સાદો ઉત્તર એક જ. બાળકને આનંદ આપવો. બાળકના મનમાં આનંદ-ઉલ્લાસ વધારવો, બાળકના મનને પ્રકૃતિલિત કરવું. કોઈ કહેશે કે કેવો આનંદ? તો જવાબ આપવો પડશે કે નિર્દોષ આનંદ. તો પ્રશ્ન ઊઠશે કે નિર્દોષ આનંદ કોને કહેવો? આમ આ વિતંડાનો છેડો જ નહીં આવે. આનંદ એટલે બાળકને જે નાટક ભજવતાં, કે જોતાં મઝા પડે, એની સમગ્ર ક્રિયામાં રસ પડે, એનું ચિત્ત એકાગ્ર થઈને આખરે સતત પ્રસન્ન થતું રહે. હજુ વધુ સાદી ભાષામાં વાત કરીએ તો કહી શકાય કે જેમાં બાળકને મઝા પડે તે બાળનાટક.'

ધીરુબહેન પટેલનું પ્રદાન:

ગુજરાતી સાહિત્યમાં જ્યારે નારીવાદી સાહિત્યની વાત થાય, એટલે ધીરુબહેન પટેલનો ઉલ્લેખ થયા વિના રહે નહીં. ધીરુબહેન પટેલનો જન્મ ૨૯ મે ૧૯૨૬ના દિવસે ગુજરાતના વડોદરા શહેરમાં થયો હતો. ચરોતર પ્રદેશનું ધર્મજ એમનું મૂળ વતન. તેમના માતાનું નામ ગંગાબા અને પિતાનું નામ ગોરધનભાઈ હતું. તેઓએ પોતાનું પ્રાથમિક શિક્ષણ પોદાર હાઈસ્કૂલ, સાંતાક્રુઝ મુંબઈ, મહારાષ્ટ્ર ખાતે લીધું અને ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે તેઓ એલ્ફિસ્ટન કોલેજ, મુંબઈ ખાતે દાખલ થયા હતાં. ૧૯૪૫માં તેમણે અંગ્રેજી વિષય સાથે સ્નાતકની ઉપાધિ પ્રાપ્ત કરી. ઈ.સ. ૧૯૪૮ના વર્ષમાં અનુસ્નાતકની પદવી મેળવી. તેઓએ મુંબઈ કોલેજમાં અધ્યાપક તરીકે સેવા બજાવેલ છે ઉપરાંત તેઓ અનેક શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં કાર્યરત રહ્યાં છે. તેઓ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ પણ બન્યા હતાં.

ધીરુબહેન પટેલ ગુજરાતી સાહિત્યમાં નવલકથાકાર તરીકે જ જાણીતા છે પરંતુ તેમની આ નવલકથાકાર તરીકેની આગવી ઓળખ સાથે સાથે તેમની સાહિત્યસર્જન યાત્રામાં પસાર થઈએ તો ખબર પડે કે, ધીરુબહેન પટેલ માત્ર નવલકથાકાર તરીકે નહીં; પરંતુ વાર્તાકાર, હાસ્યકથાકાર, નાટ્યકાર, બાળસાહિત્યકાર તરીકે પણ ગુજરાતીમાં આગવું સ્થાન ધરાવે છે. તેમની નાટ્યલેખનની યાત્રામાં પસાર થઈએ તો આપણને માત્ર નાટક નહીં, પણ નાટ્યકલા સાથે જોડાયેલ ભવાઈ, રેડિયોનાટક, એકાંકીસંગ્રહ જેવાં પ્રકારોનું સર્જન તેમની પાસેથી મળે છે.

સાહિત્ય ક્ષેત્રે ઉમદા પ્રદાન આપવા માટે તેઓને ૧૯૮૦માં ગુજરાત સાહિત્ય પરિષદનો પ્રતિષ્ઠિત રણજીતરામ સુવર્ણચંદ્રક, ક.મા મુનશી સુવર્ણચંદ્રક, દિલ્હીના રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય અકાદમી તરફથી ૨૦૦૧નો એવોર્ડ મળ્યો છે. ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી તરફથી ૨૦૦૨ના વર્ષનો સાહિત્યગૌરવ પુરસ્કાર પણ તેમને અર્પણ થયેલો છે.

બાળસાહિત્યમાં ધીરુબહેન પાસેથી બાળવાર્તા તથા બાળનાટકનું માતબર કહી શકાય તેવું સર્જન ગુજરાતી સાહિત્યજગતને મળ્યું છે. બાળસાહિત્યમાં તેમની પાસેથી 'બતકનું બચ્ચું', 'મિત્રાનાં જોડકણાં', 'કાકુમાકું અને પૂંછડીની પંચાત', 'ગાડાના પૈડા જેટલા રોટલાની વાત', 'મીનુની મોજડી' તથા બાળનાટકમાં તેમની પાસેથી 'અંડેરી ગંડેરી ટીપરી ટેન', 'ગોરો આવ્યો', 'ગગનચાંદનું ગધેડું', 'સૂતરફેણી', 'મમ્મી ! તું આવી કેવી?', 'પાઈપાઈ' અને 'આરબ અને ઊંટ' પ્રાપ્ત થાય છે. એક ઉત્તમ કોટિના કથાસર્જક અને બાળસાહિત્યસર્જક તરીકે ધીરુબહેન હંમેશા યાદ રહેશે. આપણે અહીં 'મમ્મી ! તું આવી કેવી?', 'ગગનચાંદનું ગધેડું', અને 'સૂતરફેણી' નાટકોનું વિષય વૈવિધ્ય જોઈએ.

‘મમ્મી ! તું આવી કેવી?’

બાળનાટકમાં રમૂજ- હાસ્યપ્રધાન નાટકો, બોધલક્ષી નાટકો, ધાર્મિક નાટકો અને સામાજિક નાટકો જોવા મળે છે. આવા સામાજિક નાટકો ઘણાં સર્જકોએ આપેલ છે તેમાં ધીરુબહેન પટેલનું ‘મમ્મી તું આવી કેવી?’ નાટક એ આજની પેઢીને મોડર્ન બનવાની ઘેલણાં ક્યાં લઈ જાય છે તે સમજાવતું એક ઉત્તમ નાટક છે. આ નાટક ગુજરાતી બાળસાહિત્યમાં આગવું સ્થાન ધરાવે છે, કારણ કે મુંબઈ, સૂરત, અમદાવાદ, વલસાડ, વડોદરા જેવાં મહાનગરોમાં તેનાં અઢળક પ્રયોગો થઈ ચૂક્યા છે. એટલે કે ગુજરાતી ભાવકે તેને મનભરીને માણ્યું છે. આ નાટક એક આધુનિકયુગીન વિચારધારાનું આંધળું અનુકરણ કે દેખાદેખી પર કટાક્ષ કરતું નાટક છે.

આ નાટકમાં કુલ નવ પાત્રો છે. જેમાં મુખ્ય પાત્ર શ્રીકાન્ત, તેની પત્ની અપર્ણા તથા તેમનાં ત્રણ સંતાનો; સલોની, વ્યોમ અને વિસ્મય છે. મુંબઈ જેવી માયાનગરીમાં કુટુંબ રહે છે. જેમાં શ્રીકાન્ત અને અપર્ણામાં જૂની ઘરેડ અને આધુનિક વિચારધારાની સભ્યતા એમ બન્નેનો સમન્વય જોવા મળે છે. પરંતુ તેમનાં સંતાનોમાં આધુનિકતાવાદી વિચારધારાનો અતિરેક જોવા મળે છે. પોતાની મમ્મીનો પહેરવેશ, રહેણીકરણી, ગુજરાતી ભાષા જ નહીં પણ તેમની ઘરેલું રસોઈ પ્રત્યે પણ અણગમો છે. આ બધી બાબતોથી ભાવકો નાટકમાં સંતાનોનાં અને અપર્ણાના સંવાદમાંથી થોડાઘણાં અવગત થાય છે. પરંતુ ધીમે ધીમે જેમ જેમ નાટક આગળ વધે છે, તેમ તેની તીવ્રતા વધતી જાય અને તેની ચરમસીમાએ પહોંચી જાય છે. અપર્ણા ઘરમાં સાડી પહેરીને, રસોઈમાં ઢોકળા, પૌઆ જેવી ગુજરાતી વાનગી બનાવે, ગુજરાતી ભાષાનાં ગીતો, કહેવતો, રૂઢિપ્રયોગો, મુક્તકો બોલે, તો સંતાનોને ગમતું નથી. સંતાનો હાચર એજ્યુકેશન મેળવી રહ્યાં હોવાથી તેમની હાચર વિચારધારા પ્રમાણે મા પણ ‘હાચર-મોડર્ન-ફેશનેબલ’ હોવી જાઈએ. પાર્ટી અને સોસાયટીમાં ‘ફ્રીટ’ થઈ શકે તેવી ‘મોડર્ન’ હોવી જોઈએ! થેપલા, પરાઠા, મૂઠીયા કે પૌઆ વગેરેને બદલે પાસ્તા, પિઝા, પેસ્ટ્રી, ટાકોઝ, નાચોઝ, નૂડલ્સ બનાવે તેવી ‘માસ્ટર શેફ’ જોઈએ છે. જીન્સ-ટીશર્ટ કે બ્યૂટીપાર્લરમાં જઈને મેકઅપ કરે તેવી ‘ફેશનેબલ’ મા જોઈએ છે. ગુજરાતીને બદલે અંગ્રેજી છાપાં-પુસ્તક વાંચે તેવી ‘અંગ્રેજીયન મોમ’ જોઈએ છીએ. સંતાનોને સાદી-સીધી મમ્મી-અપર્ણા ‘વિચિત્ર’ લાગે છે. સંતાનોને આવી ‘ગુજ્જુ માતા’ જરાય ગમતી નથી. તેથી જ સલોની કહે છે: “એટલે... એટલે... કંઈ ગુજ્જુવેડા કરે તે આપણને શરમ આવે એ.” (પૃ.૧૭) તેથી ત્રણેય સંતાનો પોતાની વિચારધારામાં ફિટ (અનફિટ) કરવા માટે માતાને ‘ઇમ્પ્રુવ’, ‘ચેઈન્જ’ કે ‘બ્રેઇનવૉશ’ કરવાનો કીમિયો ઘડે છે. તેઓ મમ્મીને જીમ, સ્વીમીંગ, પાર્ટી, બ્યૂટીપાર્લર લઈ જઈને મોડર્ન બનાવવાની વાત અપર્ણાને કરે છે. અપર્ણા સંતાનોની વાતને ઘેલણ સમજીને હસી કાઢે છે. પરંતુ વાત આગળ વધી જતાં તે શ્રીકાન્તનો સહારો લે છે. શ્રીકાન્તને તો અપર્ણા જેવી છે તેવી જ ગમે છે. પરંતુ સંતાનોની સાન ઠેકાણે લાવવા માટે નાટકમાં એક નવું ‘તરકટ’ રચે છે.

શ્રીકાન્તની મદદથી અપર્ણા દિલ્હી સુનયના પાસે મોડર્ન બનવા જાય છે. આ બાજુ ત્રણેય સંતાનોની હાલત ખરાબ થઈ જાય છે. વ્યોમ, વિસ્મય અને સલોનીને રોજબરોજનાં કામકાજ જાતે કરવાની ટેવ ના હોવાથી ખૂબ જ તકલીફ પડે છે. જમવાનું રોજ ઓનલાઈન ઓર્ડર કરીને થોડા દિવસ તો ખાઈ લે છે. પણ રોજ રોજ પીઝા, નૂડલ્સ વગેરે ખાઈ ખાઈને કંટાળી જાય છે અને બજારનું ખાઈને માંદલાં જેવા થઈ જાય છે. રોજબરોજનાં કામકાજ જાતે કરી શકતા નથી. વારંવાર માતાની યાદ આવ્યા કરે છે. ઘરમાં કામ કરનાર ઘરઘાટી પણ રજા પર છે. એવામાં કચરાશંકર થોડું રસોઈનું કામ કરવા આવે છે. અપર્ણાને સુનયનાની કડક સૂચના છે કે સંતાનો સાથે વાત કરવાની નથી. તેથી અપર્ણા પણ અહીં પોતાના બાળકો માટે ઝૂંચ્યાં કરે છે. ત્રણેય સંતાનો પોતાના મમ્મીનાં આવા વર્તન માટે ચિડાય છે. તો શ્રીકાન્ત નાટકનો ભાગ હોવાથી સંતાનો પ્રત્યે ઓરમાયું વર્તન દાખવે છે. તેવામાં નાટકમાં શ્રીકાન્તના મિત્ર હરગોવિંદ અવાસિયાનું આગમન થાય છે. અવાસિયા પોતાની પત્ની વત્સલાને અગાઢ પ્રેમ કરે છે. પરંતુ વત્સલાએ જીવ પકડી છે કે પોતાનો પતિ (અવાસિયા) દાઢી રાખે તો જ ગમે નહીંતર તે છૂટાછેડા આપે. હરગોવિંદને દાઢી ગમતી નથી. તેથી તે શ્રીકાન્ત પાસે મદદ માગવા આવે છે. શ્રીકાન્ત તેને થોડા દિવસ નકલી દાઢી લગાવવાનો આઈડીઆ આપે છે. જ્યારે વત્સલા દાઢીથી કંટાળી જશે ત્યારે આપોઆપ દાઢી નીકળી જશે.

આ બાજુ અપર્ણા મેકઅપ કરીને, ફાંકડું અંગ્રેજી બોલતી અને સંતાનો પ્રત્યે લૂખ્ખુ હસતી મોડર્ન મોમ બનીને ઘરે પાછી આવે છે. સંતાનોને મળવાનો ઉમળકો તેનાં મોં પર જોવા મળતો નથી. સાવ લાગણીશૂન્ય મમ્મીને જોઈને ત્રણેય સંતાનો ડઘાઈ જાય છે. અપર્ણા ગ્લોસી મેગેઝિન વાંચતા વાંચતા કાંડા ઘડીયાળમાં જોઈને બોલે છે: “ટાઈમ ફોર માઈ પમ્પકિન જયુસ. આસ્ક સમબડી ટુ ગેટ ઈટ... કોઈ ન હોય તો સલોની તું લઈ આવ, ઓ.કે.?” (પૃ.૫૦) શ્રીકાન્ત માટે પણ બેફિકરાઈથી બોલ્યા કરે છે. વ્યોમને પોતાનાથી દૂર રાખતી બોલે છે: ‘ડોન્ટ ગેટ સેન્ટીમેન્ટલ.’ લાગણીશીલ માતા એકાએક લાગણીશૂન્ય બની જતાં સંતાનોને હવે તે કોઈ દ્વારા હીપ્નોટાઈઝ કરાયેલી જણાય છે. આખરે ‘વુમન ઓફ ધ વીક’ પ્રોગ્રામમાં અપર્ણા વુમન ઓફ વીક તરીકેનું સન્માન મેળવે છે. ત્યારે એન્કર દ્વારા અપર્ણાના સંતાનોને પોતાની માતા વિશેનાં વિચારો રજૂ કરવા કહે છે. ત્યારે ત્રણેય સંતાનોને પોતાની આ મોડર્ન મોમ ગમતી ન હોવાનું જણાવે છે. વ્યોમ કહે છે: “ઈટ્સ લાઈક હેવિંગ એ સ્ટ્રેન્જર ઈન ધ હાઉસ.” અહીં પોતાની વ્યક્તિને દુનિયાની નજરે ગમતી કરવામાં ક્યાંક અજાણી (સ્ટ્રેન્જર) બની જાય છે. આજ નાટકની વક્રોક્તિ છે. આપણી આધુનિકતાવાદી વિચારધારાની ઘેલછા પર કુઠારાઘાત છે.

નાટ્યકાર તરીકે ધીરુબહેન પટેલની આગવી ઓળખ આ નાટક દ્વારા મળે છે. ‘ભજવાય નહીં, તે નાટક નહીં.’ એ નાટકનાં નિયમને અહીં ચરિતાર્થ કર્યો છે. કેમ કે આ નાટકનાં અનેક શહેરોમાં અઢળક પ્રયોગો થયાં છે, તે જ બતાવી દે છે કે આ નાટકમાં પૂરે પૂરી મંચનક્ષમતા છે. સમય અને સ્થળની દૃષ્ટિએ થોડાંઘણાં ફેરફારો સાથે સ્ટેજ પર સારી રીતે ભજવી શકાય તેમ છે. ધીરુબહેનની ભાષામાં તેમનું આગવું ભાષા કૌશલ્ય જોવા મળે છે. આ નાટકનું સ્થળ મુંબઈ અને દિલ્હી જેવા મહાનગરનું છે, તેથી તેમાં અંગ્રેજી અને હિન્દી ભાષાનો વિનિયોગ અનિવાર્ય છે. અહીં અંગ્રેજી ભાષાનો વિનિયોગ સારી રીતે થયો છે. અહીં અંગ્રેજી શબ્દો આવે છે એટલું જ નહીં, પણ ઘણા સંવાદો આખેઆખા અંગ્રેજી ભાષામાં જોવા મળે છે. વ્યોમનો આ સંવાદ જૂઓ : “માય મધર વોઝ ક્લાઈટ ઓ. કે. બટ એવ્રીવન ટ્રીટેડ હર લાઇક અ સો સો પર્સન –યૂ નો ? ટિપિકલ ગુજ્જુ ! આઈ ડિડન્ટ લાઇક ઘેટ. આઈ થોટ શી મસ્ટ ગેટ હર ડયુઝ... સો... બટ ડોન્ટ યુ થિન્ક શી ઈઝ સ્માર્ટ ?” તો અહીં સલોનીનો સંવાદ પણ “હર ... વોર્ડરોબ ...નોબડી વેર્સ ધોઝ સીલી સારીઝ એની લોન્ગર. શી મસ્ટ વેર મોર્ડર્ન ડ્રેસીઝ.” તો અહીં હિન્દી ભાષાનો વિનિયોગ પણ થયો છે. ઉદાહરણ જોઈએ: “કૈસી અજીબ બાત હૈ –પ્યારે પ્રેક્ષકગણ ! ક્યા આપકો યકીન આતા હૈ કિ આપકે સામને જો ખૂબસૂરત ઔર સજીઘજી સંભ્રાન્ત મહિલા ખડી હૈ વહ પહેલે એક સીધી સાદી ગુજ્જુ ગૃહિણીથી ઔર.....” અને “ક્યોકિ વહ સમાજ કી ઔર ખુદ અપને બચ્ચો કી નિગાહ મેં સિફ એક ગૃહિણી હી બની રહતી હૈ - સબ ઉસકો ઉપેક્ષા ઔર દયાભાવ સે દેખતે હૈ. હાલાંકિ વહ કિતના ભી તેજ દિમાગ કી માલકિન હો.” તો અપર્ણાનું કુટુંબ એક ગુજરાતી કુટુંબ હોવાથી તેમાં ગુજરાતી ભાષાનું નિરૂપણ સારી રીતે થયું છે. ગુજરાતી ભાષાનું સૌંદર્ય એવા ગીત, દૂહા, મુક્તક, રૂઢિપ્રયોગ, કહેવતો વગેરેનો વિનિયોગ પણ અહીં સુપ્રેરે થયો છે. જેમકે, ‘લેંશ ભાગોળે છાશ છાગોળે’, ‘પીપળ પાન ખરંતા, હસતી ફૂંપળિયાં; મુજ વીતી, તુજ વીતશે, ધીરી બાપુડિયાં !’, ‘ભેજાનું દહીં કરવું’, ‘અક્કલના ઓથમીર’, ‘પાશેરામાં પહેલી પૂણી’ જેવી ભાષા લઢણ પણ આ નાટકમાં જોવા મળે છે. અહીં ગુજરાતી બોલીનો પ્રયોગ પણ કચરાશંકરના સંવાદમાં જોવા મળે છે. ‘બાયણું’, ‘વંતાક’ જેવા ગુજરેજી ભાષાપ્રયોગ જોવા મળે છે. જેમકે; “ઇટ ઇઝ નોટ નખરાં.” વગેરે ભાષાપ્રયોગ નાટકમાં પાત્રોમાં જીવંતતા બક્ષે છે. પાત્રોની આગવી ઓળખ લેખિકાએ તેની ભાષા દ્વારા જ પ્રગટ કર્યું છે. સંતાનો એજ્યુકેટેડ અને મોડર્ન છે. તેથી તેમની ભાષા, રહેણી-કરણી અને વિચાર પણ આધુનિક છે. જ્યારે શ્રીકાન્ત અને અપર્ણા એક આદર્શ ગુજરાતી કુટુંબનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. તેથી તેમની ભાષા અને રહેણી-કરણી સાદી અને સરળ છે. અપર્ણાના સંવાદો સાહિત્યિક છે, તેથી તે પરિપૂર્ણ ગુજરાતી માતાની છાપ છતી કરે છે.

ધીરુબહેનની સાહિત્યકાર તરીકેની આગવી ઓળખ તેમની સાહિત્યિક ટેકનિક અહીં જોઈ શકાય છે. અહીં ભાષા દ્વારા પાત્રોની ઓળખ ઊભી કરી છે, જે ભાષાની ટેકનિકની આગવી છાપ ઊભી કરે છે. નાટકમાં મોડર્ન બનાવાની અપર્ણાનાં

સંતાનોની ઘેલછા અને ગોવિંદ અવાસિયાની પત્ની વત્સલાની પતિને દાઢી રખાવવાની ઘેલછાની સંન્નિધિકરણની પ્રયુક્તિ પણ અહીં સુપ્રેરે આલોખાઈ છે.

આ નાટકમાં આટલી વિશેષતાઓની સાથે કેટલીક મર્યાદા પણ ઊડીને આંખે વળગે તેવી છે. અહીં પાત્રોનું વ્યક્તિત્વ માત્ર ભાષા દ્વારા જ પ્રગટ થયું છે. આંગિક અભિનયને વધારે મોકળાશ મળતી નથી. સંવાદો ચબરાકી અને બોલકાં છે. અહીં અપર્ણાનાં સંવાદમાં બોલાતી ભાષા અપર્ણા નહીં પણ સાહિત્યકાર ધીરુબહેન પટેલ બોલાતા હોય તેમ લાગે છે. ગીત, મુક્તક, દુહા જેવી પ્રયુક્તિઓ સાહજિક લાગતી નથી. બાળનાટક હોવાથી બાળભોગ્ય લાગે તેવું વિસ્મય કે જિજ્ઞાસાપ્રેરક કથાવસ્તુ આવશ્યક જ નહીં, અનિવાર્ય પણ છે. પરંતુ અહીં બાળકો કરતાં યુવાવર્ગને વધારે કેન્દ્રમાં રાખીને લખાયું હોય તેમ લાગે છે. બાળનાટક હોવાથી અપર્ણા-શ્રીકાન્ત અને ગોવિંદનો રોમેન્ટિક સંવાદ કે પ્રેમાલાપ અસ્થાને લાગે છે.

ગગનચાંદનું ગઘેડું - ત્રિઅંકી નાટક

આ નાટક ત્રણ અંકમાં વિભાજીત કરેલ છે. જેમાં પહેલા અને ત્રીજા અંકમાં એક-એક દ્રશ્ય દર્શાવવામાં આવ્યા છે જ્યારે બીજા અંકમાં ત્રણ દ્રશ્યો રજૂ થયેલ છે.

પહેલાં અંકમાં પડદો ખુલે છે ત્યારે મેળાનું દ્રશ્ય બતાવ્યું છે જેમાં અનેક ફેરિયાઓ પોતપોતાના સામાનને વેચતા બતાવ્યા છે. વળી ત્યાં આવેલ પરિવાર કે એકલ-દોકલ વ્યક્તિઓ કોઈને કોઈ સાથે વસ્તુ માટે ભાવતાલ કરતાં નજરે પડે છે તો વળી કોઈ 'ભેંસ લેવી છે કે ગાય' તેની તકરારમાં પડેલાં જોવા મળે છે. આ મેળામાં ગગનચાંદ નામનો છોકરો પોતાના પિતાજીથી વિખુટો પડીને ખોવાઈ જાય છે. તેમની શોધમાં બધાંને પુછતાછ કરે છે અને તેમ કરતાં કરતાં સાંજ પડી જાય છે. સૌ પોતપોતાના ઘરે જવાની ઉતાવળમાં હોય છે, પણ ગગનચાંદને તેના પિતાજી ના મળતાં દ્વિધામાં પડે છે. તેની મદદ કરવા ઝૂલા નામની છોકરી આવે છે અને તેણી ગગનચાંદને પોતાને ઘરે લઈ જાય છે. ઝૂલાની બહેન ઉલા ગગનચાંદને મળીને ખુશ થાય છે. પરંતુ તેઓના પિતા અબજુશેઠ કંજૂસ હોય છે, જેથી તેમને ગગનચાંદનું પોતાને ઘરે આવવું ગમતું નથી, પણ ગગનચાંદના ગળામાં અને હાથમાં પહેરેલ સોના-રૂપાના દાગીના જોઈ પડાવી લેવાની વૃત્તિથી પોતે ગગનચાંદને રહેવાની છૂટ આપે છે. નાટક આગળ વધતા ગગનચાંદ ઝૂલાના ઘરેથી બજાર જાય છે, ત્યાં એક ગઘેડાને તોફાની છોકરાઓ મારતા હતા તેમને પોતાનો ઝભ્ભો આપીને ગઘેડાને પોતાની સાથે લઈ આવે છે.

બીજા અંકમાં પહેલા દ્રશ્યમાં ગગનચાંદ પોતાનું ગઘેડું લઈને બીજા કોઈ ગામમાં જતો રહે છે. તે ગામમાં જઈ બે સ્ત્રીઓના વર્ષોથી ચાલતા ઝગડાનો અંત લાવી પોતાના ગઘેડાને લઈને પાછો તેના પિતાજીને શોધવા નીકળી પડે છે. બીજા દ્રશ્યમાં ગઘેડાને ગગનચાંદ સાથે મસ્તી કરવી હોય છે ને ગગનચાંદ કઈ બોલતો નથી, તો ગઘેડું રિસાઈ જાય છે ગગનચાંદ તેને મનાવવા કોશિશ કરે છે. આ દ્રશ્યમાં નવું કશું નથી, ગગનચાંદ અને ગઘેડાની વાતો છે. ત્રીજા દ્રશ્યમાં કદાચ તેના પિતાજી સરવણ ગામમાં મળી જાય એમ વિચારીને સાથે ગઘેડાને લઈ ત્યાં જાય છે. ત્યાં ચૂંટણી માટે ઉમેદવારો ઝગડા કરતા હતા, ત્યારે તે ત્રણ ઉમેદવારોની નિયતને ગગનચાંદ ગામલોકો સમક્ષ ખુલ્લી પાડે છે ને છેવટે જવાબદાર વ્યક્તિને ગામનો સરપંચ નીમે છે.

ત્રીજા અંકમાં, રંગમંચ પર જાદુગર જાદુ કરતો દર્શાવ્યો છે. એક ખખડચંદ નામનો જાદુગર અને તેની સાથે ગોટાળા નામનો જમ્બુરો જોવા મળે છે જે પોતાના ઉસ્તાદના જાદુના વખાણ કરતો હોય છે. ગોટાળાને જાદુથી ફૂતરું બનાવી દે છે ને ગગનચાંદ આવી ખખડચંદને ધમકાવી ગોટાળાને મૂળ રૂપમાં લાવવાનું કહે છે. ત્યાર પછી ગગનચાંદ ગઘેડાને માણસ બનાવવાનું કહે છે પણ માણસ બનાવવા સામે કોઈએ ગઘેડું બનવું પડે એટલે ગોટાળો અક્કલ વાપરી ખખડચંદ પાસે જ મંત્ર બોલાવે છે અને મંત્ર બોલી જેવો ખખડચંદ ગઘેડા પર પાણી છાંટે છે ત્યાં તો પોતે ગઘેડું અને જ ગઘેડું હોય છે તે માણસ બની જાય છે. અને ગગનચાંદ પોતાના પિતાજીને શોધ્યા કરે છે તે જ 'લાલરતન' ગઘેડું જ એના મૂળ રૂપમાં આવે છે તો તે ગગનચાંદના પિતાજી હોય છે, જેમને ખખડચંદે પોતાના જાદુથી ગઘેડું બનાવી દીધા હોય છે.

ત્રણ અંકમાં વહેંચાયેલું આ નાટક એક રહસ્યમય કથા વર્ણવતું લાગે છે. વળી આ નાટકમાં જાદુની વાત બાળકોને આનંદ અપાવે છે. આ નાટકમાં આવતાં પાત્રો ગગનચાંદ, ઉલા-ઝૂલા અને તેમના પિતાજી, ગગનચાંદના પિતાજી જે ગધેડું બની ગયા હોય છે અને તેનું નામ 'લાલરતન' રાખેલ હોય છે, ગોટાળો અને ખખડચંદ જાદુગર વગેરે મુખ્ય પાત્રો મુખ્ય છે. ગગનચાંદના પિતાજીને શોધતા શોધતા વચ્ચે ત્રણેક પ્રસંગોને આવરી લઈ નાટકને વધુ રહસ્યમય બનાવવાની કોશિશ અહીં થઈ છે. જે દ્રશ્ય ભજવાય છે ત્યાં-ત્યાં ગગનચાંદ અને પોતાનું 'લાલરતન' ગધેડું સાથે મળી કોઈકની મદદ કરતાં બતાવ્યા છે.

ઉલા-ઝૂલાના પિતાજી અહીં એટલા કંજૂસ બતાવેલ છે કે પોતાની છોકરીઓ ગીત ગાય છે તોપણ ના પાડે છે અને ઝૂલા જ્યારે કહે છે કે ગીત ગાવામાં પૈસા પડે છે? ત્યારે તેના પિતા અબજુશેઠનો એક સંવાદ જુઓ; 'કેમ નથી પડતા? આમ, મોટેથી ઘાંટા પાડી પાડીને ગાઓ એટલે થાકી જાઓ અને થાકી જાઓ એટલે ભૂખ વધારે લાગે અને પછી વધારે રોટલીઓ માંગો. ખરું કે નહિ? હવે હું તમને એમ પૂછું છું કે રોટલીઓનો કંઈ આકાશમાંથી વરસાદ પડે છે? જવાબ આપો વરસાદ પડે છે?

લેખિકાએ નાટ્યકાર તરીકેની આગવી છાપ અહીં નાટક દ્વારા ઉભી કરેલ છે ગગનચાંદ પોતાના પિતાને શોધતાં શોધતાં ઘણાં લોકોના પ્રશ્નો હલ કરે છે તે અહીં અભિનય દ્વારા દર્શાવવામાં આવ્યું છે. વળી, જાદુગર તેના જાદુથી માણસમાંથી પશુ અને પશુમાંથી માણસ બનાવે છે એ દ્રશ્ય બાળકોને આનંદ અપાવે તેમ છે. આ દ્રશ્ય જ્યારે રંગમંચ પર ભજવાય ત્યારે બાળકો કુતૂહલતાથી જોઈ રહેતા હોય છે અને આગળ શું થશે તે જાણવા આતુર હોય છે. નાટકમાં ગગનચાંદના પિતાજી છેલ્લે મળે છે ત્યાં સુધી નાટક પ્રેક્ષકોને પકડી રાખે છે તે લેખિકાની આગવી સૂઝ દેખાય છે.

આમ, આ નાટકમાં આટલી વિશેષતાઓની સાથે કેટલીક મર્યાદા પણ છે. આ નાટકની ભજવણી બાળકો દ્વારા કરવી શક્ય છે પરંતુ નાટક દીર્ઘ સ્વરૂપે છે પહેલો અંક જ ૩૧ પેજમાં વિસ્તરેલો છે. વળી નાટકમાં વારેવારે લાંબા લાંબા ગીતો આવે છે જ્યાં નાટકના સંવાદો કરતાં ગેયતા વધુ જણાય છે. મંચનક્ષમતા આ નાટકમાં શક્ય છે પણ વારેવારે દ્રશ્યો પણ બદલાય છે એ સેટ કરવામાં વધુ સમય જાય એમ લાગે છે.

સૂતરફેણી

આ નાટક બે અંકમાં વિભાજિત કરેલ છે, જેમાં પહેલાં અંકમાં ત્રણ દ્રશ્ય અને બીજા અંકમાં પાંચ દ્રશ્યો દર્શાવવામાં આવ્યા છે. નાટકમાં 'સૂતરફેણી' નામ સાંભળતાં જ મીઠાઈ યાદ આવે અને મોમાં પાણી આવે એવું જ બાળભોગ્ય શૈલીમાં લખાયેલ આ નાટક છે. આ નાટક માત્ર ૮૫ પેજમાં બધાં દ્રશ્યો આવરી લેતું નાનકડી પુસ્તિકા સ્વરૂપે છે.

આ નાટકમાં ટીનુડોસો, ટયાક ચકલી, માયા ઉંદરડી, સોનલ, રૂપલ, તેજલ, બીજલ, રાજલ, આનલ, નેહલ, પરીરાણી, ઝિલમિલ પરી, નીલમ પરી, અને દિગ્દર્શક પોતે અહીં પાત્ર તરીકે છે.

આ નાટકમાં પહેલાં અંકમાં ટીનુડોસાનું ઘર સ્ટેજ પર બતાવવામાં આવે છે અને તેની મોટી દાઢીનો વાર લેવા ટયાક નામની ચકલી તેને હેરાન કરે છે. ટીનુડોસાને લાંબી ધોળી દાઢી છે જે તેને બહુ જ વ્હાલી છે અને કોઈને પણ એક વાર સરખોય આપવા તૈયાર નથી. છેવટે ટયાક જ્યારે પોતાના બાળકોને માળો ખુંચે છે અને ત્યાં ટીનુડોસાનો વાળ પાથરવા માંગે છે એમ જણાવે છે ત્યારે ટીનુડોસો ગદગદિત થઈ જાય છે પણ વાળના બદલામાં તેનો રૂમાલ આપે છે. એ રીતે ટયાકની મદદ કરે છે. બીજા દ્રશ્યમાં પરીઓની દુનિયા બતાવવામાં આવે છે જ્યાં ઝિલમિલ નામની પરીને કોઈએ ના કર્યું હોય એવું કરવું છે, કોઈએ ના ખાધું હોય એવું ખાવું છે અને કોઈએ ના જોયું હોય તેવું જોવું છે. આ ઝિલમિલની ઈચ્છાઓ પૂરી કરવા પરીરાણી તેને દરરોજના બે કલાક છુટ્ટી આપે છે અને ઝિલમિલ નીકળી પડે છે પોતાની ઈચ્છાઓ પૂરી કરવા. ત્રીજા દ્રશ્યમાં માયા ઉંદરડી અને તેના બચ્ચાંની ધમાચકડીથી ઘર ગુંજતું બતાવ્યું છે વળી તેમાં એક નેહલ નામનો ઉંદરડો છે જે મહામૂષકરાજની પરીક્ષા માટે સતત વાંચન કરતો બતાવ્યો છે.

બીજા અંકમાં પહેલા દ્રશ્યમાં નેહલ ટીનુડોસાના ઘરમાં વાંચતો દર્શાવ્યો છે. ઉપર આકાશમાંથી ઝિલમિલ પરી ઉતરી આવી અને ટીનુડોસાના ઘરના નળિયામાંથી અંદર પ્રવેશી ટીનુડોસાને જુએ છે ત્યારે કોઈએ ના જોયેલું હોય તે જોવાની ઈચ્છા ટીનુડોસાને જોઈ પૂરી થાય છે. કોઈએ આટલા ઘરડા માણસને જોયા નહતા ને ટીનુડોસો તો બહુ જ વૃદ્ધ હતો તેને જોઈ ઝિલમિલ ખુશ થઈ જાય છે. ત્યાર બાદ તેણે ઉંદરને વાંચતો જોઈ આશ્ચર્ય અનુભવ્યું અને તે નેહલનો પરિચય લે છે. ઝિલમિલને ઉદાસ જોઈ નેહલ તેની ચિંતાનું કારણ પૂછે છે. ઝિલમિલ પોતાની ઈચ્છાઓ નેહલને જણાવે છે નેહલ તેની ઈચ્છાઓ પૂરી કરવા મદદ કરે છે. પોતાની પરીક્ષા એકબાજુ મૂકી પરીની મદદ કરવા નેહલ તૈયાર થાય છે. ઝિલમિલ ટીનુડોસાની દાઢીના થોડા વાળ કાપી નેહલને લઈ પોતાના દેશમાં જાય છે. બીજા દ્રશ્યમાં ટીનુડોસાનું ઘર બતાવ્યું છે અને તે પાણી કાઢવા જાય છે કુવામાંથી પાણી કાઢવા દોરડા તરીકે પોતાની દાઢીનો ઉપયોગ કરતો હોય છે પણ તે ટૂંકી પડે છે ત્યારે ખબર પડે છે કે પોતાની દાઢી કોઈએ કાપી નાંખી છે. તે બહુ દુઃખી થઈ જાય છે. ત્રીજા દ્રશ્યમાં માયા ઉંદરડીના ઘરમાં બહુજ પાણી ભરાઈ જાય છે ને બધા નાસભાગ કરે છે બધાં બચ્યાં નેહલની શોધ કરે છે પણ તે મળતો નથી, જેથી નિરાશ થઈ રહે છે. ચોથા દ્રશ્યમાં નેહલ ઝિલમિલ સાથે કૈંક મીઠાઈ બનાવે છે ત્યારે કોઈએ ના કર્યું હોય તેવું કરવાનો આનંદ મેળવી તેની બીજી ઈચ્છા પૂરી કરે છે. બનાવેલ મીઠાઈનું નામ 'સૂતરફેણી' રાખે છે. અને કોઈએ ના ખાધી હોય તેવી મીઠાઈ તે ખાય છે એટલે તેની ત્રીજી ઈચ્છા પણ પૂરી થાય છે. બીજી બાજુ, પરીરાણીની પણ એક ઈચ્છા હોય છે કે પોતે ખુબ હસે જેથી એ ઈચ્છા પૂરી કરવા ઝિલમિલ તેમને ટીનુડોસા પાસે લઈ જાય છે. ટીનુડોસાનું ઘર પાણીથી ભરાયેલું છે અને નેહલ પૂછે છે ત્યારે ટીનુડોસો કહે છે કે મારી દાઢી કોઈ કાપી ગયું, અને પાછો રહે છે એ જોઈ પરીરાણી ખુબ હસે છે. ટીનુડોસા એટલું રડ્યા કે એના આંસુઓથી માયા ઉંદરડીનું ઘર પાણીથી ભરાઈ ગયું. આ બધું ઝિલમિલ પરીની ઈચ્છા પૂરી કરવા થયું. જેથી પરીરાણી પોતાના જાદુથી ટીનુડોસાની જેટલી દાઢી હતી તેટલી દાઢી પાછી કરી આપે છે. દર વખતે 'સૂતરફેણી' માટે વાળ નહીં પણ મેંદાના લોઠનો ઉપયોગ કરવો એમ નેહલ જણાવે છે બધાં ખુબ ખુશ થાય છે. અને ટીનુડોસાને એકવાર પરી જોવાની ઈચ્છા હતી તે પણ પૂર્ણ થાય છે.

વિષયવસ્તુની દ્રષ્ટીએ એક ઉત્તમ બાળનાટક કહી શકાય એમ છે. બાળકોને આ નાટક કરવામાં ખુબજ આનંદ આવે એવી વિષયવસ્તુની ગૂંથણી થઈ છે. રંગમંચ પર ખુબ જ ઓછા સાધનો દ્વારા ભજવીશકાય એમ છે. બાળકોને ઉંદરડાના, પરીઓના અને વૃદ્ધ વ્યક્તિના પોશાક પહેરાવી નાટકની ખુબ સરસ ભજવણી કરી શકાય તેમ છે. દ્રશ્ય બદલતાં અંધારું થવું ને બીજું દ્રશ્ય આવતાં પ્રકાશ થવો તે બાબતોનું અહીં ધ્યાન રાખવામાં આવ્યું છે. ટૂંકા અને સરળ સંવાદો અહીં રજુ થયા છે. વળી ક્યાંક હાસ્યાસ્પદ સંવાદ પણ જોવા મળે છે જેમ કે ટીનુડોસાની દાઢી કપાય છે ને પોતાને જાણ થાય છે ત્યારે પોતે નેહલને કહે છે કે ; 'મારી દાઢી કોઈ કાપી ગયું ...અહંહંહં...મારી દાઢી, ઓ મારી દાઢી !' નાટકમાં ઉંદર દ્વારા માણસને ખરાબ બતાવવામાં આવ્યો છે કેમ કે માણસો ઉંદરની પજવણીથી હેરાન થઈ ઉંદરોને દવા, પાંજરું વગેરે મૂકી મારવાનો પ્રયાસ કરે છે. નેહલ દ્વારા પરીરાણીની મદદ કરવી એ બાળકોમાં પ્રેરણારૂપ ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે. વળી ભાષા સરળ છે ક્યાંક ક્યાંક સંવાદોમાં હિન્દી અને અંગ્રેજી શબ્દો- વાક્યો આવે છે જેમકે 'હમારે લાડુ', 'લેકે રહેંગે', 'માં કી બાતે', 'નહીં ચલેગી, નહીં ચલેગી !' 'વી વોન્ટ લાડુ' વગેરે સંવાદો ઉંદરડીના બચ્યાંના મુખે મુકાયેલા જોવા મળે છે. આમ સરળ રીતે સંવાદો પ્રયોજાયા છે.

ધીરુબેન પટેલનું આ નાટક ભજવણી માટે ઉત્તમ કહી શકાય તેમ છે છતાંય એક પ્રશ્ન એ થાય કે આ નાટકમાં ટીનુડોસાની દાઢીમાંથી મીઠાઈ કેમની બનાવી હશે? એ જગ્યાએ કોઈક બીજી વસ્તુ લઈ શક્યા હોત પણ આ બાળનાટક છે અને બાળકોની કલ્પનાની દુનિયામાં ગમે તેને એ સામગ્રીમાં મૂકી શકે છે. બાકી પાછળથી નેહલના મુખે ફોડ પાડી કહ્યું છે કે; 'દર વખતે દાઢીનો વાળ ના મળે માટે સૂતરફેણી બનાવવા મેંદાના લોટનો ઉપયોગ કરી શકાય.'

સારાંશ:

સમગ્ર રીતે ‘મમ્મી ! તું આવી કેવી?’ બાળનાટક ભાવકને માટે મનભાવન અને મનોરંજન પુરું પાડે તેવું સામાજિક નાટક કહી શકાય. અંતમાં, પોતાની જ વ્યક્તિને ‘સ્ટ્રેન્જર’ બનાવી દેવાની આપણી આધુનિકતાવાદી વિચારધારા અને દેખાદેખીની ઘેલછા પર કટાક્ષ કરતું સદાબહાર નાટક છે. આજના બાળકો જે પ્રમાણે પશ્ચિમી રહેણી-કરણી અને વિચારધારાથી અંજાઈ જાય છે અને તેનું આંધળું અનુકરણ કરવા માટે પોતાના ઘરમાં રહેલ વડીલોને પશ્ચિમી વ્યવહારમાં ઢાળવાનો પ્રયાસ કરે છે, તે આ નાટક દ્વારા દર્શાવવાની કોશિશ ખુબ ઉત્તમ રીતે થઈ છે. નાટકની શરૂઆતમાં ગૂંજતો એક પ્રશ્ન જે નાટકના અંતમાં તેના વિરોધાભાસ સાથે ભાવકના મનમાં ગૂંજ્યા કરે છે - “મમ્મી ! તું આવી કેવી ?” બીજા નાટક ‘ગગનચાંદનું ગધેડું’માં બાળકોને આનંદ અપાવે તેવી વિષયવસ્તુની ગૂંથણી અને રંગમંચ યોજના કરવામાં આવી છે. પિતાના ખોવાથી લઈને જાદુગર દ્વારા ગધેડામાંથી માણસ બને છે ત્યાં સુધીની યાત્રાતમાં ગગનચાંદ પોતાનું ગધેડું લઈને કરે છે. વધુ પડતા લાંબા સંવાદો નાટકનો રસ મારી દે છે એમ આ નાટક જોતા જણાય છે. પણ મુખ્ય પાત્ર જો અભિનય કરવામાં કુશળ હોય, તો સારી રીતે ભજવી શકાય એમ આ નાટક છે. આખરે ‘ગગનચાંદનું ગધેડું’ એ જ તેના પિતાજી છે, જે જાદુના કારણે ગધેડું બની ગયેલ હતાં, ત્યાં નાટક પૂરું થાય છે. અંતિમ નાટક ‘સૂતરફેણી’ એ ઉત્તમ અભિનય ક્ષમતા દાખવતું નાટક છે જેમાં પક્ષીઓ, માણસ, પરીઓ અને પશુનો પાત્ર તરીકે ઉપયોગ થયેલ છે. વળી ઉંદરના પાત્રમાં બનેલ નેહલ વાંચવાનો શોખીન છે એ જાણી બાળકો આ નાટક જોઈ અભ્યાસ કરવાની પ્રેરણા મેળવે છે. કોઈની મદદ કરવી એ પણ આ નાટક દ્વારા બાળકોને એક અપ્રત્યક્ષ બોધ મળી રહે છે. આમ, ધીરુબેન પટેલને બાળકો સાથે એક વિશેષ નાતો છે તે આ નાટકોના વિષયવસ્તુ અને સંવાદો પરથી ધ્યાનમાં આવે છે. ત્રણેય નાટક વિષયવસ્તુની દ્રષ્ટિએ અલગ અલગ તરી આવે છે. “મમ્મી ! તું આવી કેવી ?” માં આજના બાળકોની મોડર્ન બનવાની ઘેલછા કેવી કેવી મુશ્કેલીઓ સર્જે છે તે ધ્યાનમાં રાખી લખાયેલ છે. બીજું નાટક ‘ગગનચાંદનું ગધેડું’માં બાળક પિતાની શોધમાં ઘણાં લોકોની મદદ કરે છે અને છેવટે પોતાની આવડતથી ખપડચંદ જાદુગરને ફસાવી પોતાના પિતાને મેળવે છે. ત્રીજા નાટક ‘સૂતરફેણી’માં પરીની ઈચ્છા, ટીનુડોસાની ઈચ્છા પૂરી કરવા નેહલ ઉંદરડો મદદ કરે છે. આઠ દ્રશ્યોમાં રજૂ થયેલું આ નાટક પણ ઉત્તમ છે.

સંદર્ભ ગ્રંથ:

1. ‘ગુજરાતીમાં બાળ સાહિત્ય’ મોહનભાઈ શંકભાઈ પટેલ.
2. “મમ્મી ! તું આવી કેવી ?” ધીરુબેન પટેલ, પ્રકાશક - ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટપ્રકાશન, ૨૦૧૪
3. ‘ગુજરાતી લેખિકા સૂચિ’ સં.દીપ્તિ શાહ
4. અર્વાચીન ગુજરાતી સાહિત્ય ઇતિહાસ-, બેચરભાઈ પટેલ
5. બાળનાટક અને એનું સાહિત્ય, ચન્દ્રવદન સીમહેતા., હંસાબહેન મોપટેલ.
6. ‘ગગનચાંદનું ગધેડું’, ધીરુબેન પટેલ, પ્રકાશક-ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય
7. ‘સૂતરફેણી’ ધીરુબેન પટેલ પ્રકાશક-કિરણ ઠાકર